

УДК: 159.923

orcid.org/0000-0002-6468-3045

dx.doi.org/10.5281/zenodo.60166

Я.М. Карачевцев
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОРΟΣЛИХ ЛЮДЕЙ ІЗ ВИБОРОМ НИМИ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

В роботі досліджені зв'язки між рівнем щастя, рівнем відчуттям радості, гніву, страху, печалі, рівнем тривожності, невротизації, депресії, сили волі, працьовитості із ступенем адаптивних можливостей стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, а також із вірогідністю вибору поведінки у конфліктних ситуаціях за типами суперництва, співпраці, компромісу, уникнення, пристосування у дорослих людей.

Ключові слова: Конфліктні ситуації, стратегії поведінки, позитивні та негативні емоції, сила волі, працьовитість.

Я.Н. Карачевцев

ВЗАИМОСВЯЗЬ ОСОБЕННОСТЕЙ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ СФЕРЫ ВЗРОСЛЫХ ЛЮДЕЙ С ВЫБОРОМ ИМИ СТРАТЕГИЙ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЯХ

В работе исследованы взаимосвязи между уровнем счастья, уровнем ощущением радости, гнева, страха, печали, уровнем тревожности, невротизации, депрессии, силы воли, трудолюбия со степенью адаптивных возможностей стратегий поведения в конфликтных ситуациях, а также с вероятностью выбора поведения в конфликтных ситуациях по типам соперничества, сотрудничества, компромисса, избегания, приспособления у взрослых людей.

Ключевые слова: Конфликтные ситуации, стратегии поведения, положительные и отрицательные эмоции, сила воли, трудолюбие.

Ya.M. Karachevtsev

INTERRELATION OF FEATURES OF EMOTIONAL AND VOLITIONAL SPHERES OF ADULTS WITH THEIR CHOICE OF BEHAVIOR STRATEGIES IN CONFLICT SITUATIONS

The paper deals with investigation of the relationship between the level of happiness, level of feeling joy, anger, fear, sadness, level of anxiety, neuroticism, depression, willpower, diligence with a degree of adaptive possibilities of behavior strategies in conflict situations, as well as with the probability of choice of behavior in conflict situations by such types as competition, cooperation, compromise, avoidance, adaptation in

adult people.

Keywords: Conflict situations, behavior strategies, positive and negative emotions, willpower, diligence.

Постановка проблеми: Успішність професійної діяльності людини, сімейне благополуччя залежить від того, наскільки позитивно вона може вирішувати конфлікти, які є природними закономірними процеси в життєдіяльності людей і організацій, і є неминучими умовами їх розвитку, та впливають на продуктивність праці людини. Важливу роль на позитивну чи негативну динаміку вирішення конфліктів відіграє вплив емоційно-вольової сфери людини [1; 4; 5; 6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки публікується значна кількість робіт, присвячених загальним проблемам теорії конфліктів. Ця тема досліджується такими авторами, як В. Дружинін, Д. Конторов, М. Конторов, А. Дмитрієв, В. Кудрявцев, С. Кудрявцев, А. Анцупов, А. Малишев, Т. Хомуленко та інші. Систематичні огляди експериментального вивчення емоцій представлені в роботах Р. Вудвортса, Д. Ліндслі, Я. Рейковського, К. Ізарда, П.В. Симонова, Л. Куликової. Проблема вивчення емоцій і волі приділяють увагу такі сучасні дослідники, як Є. Ільїн, О. Шадріна, К. Сидоров, А. Батиршина, І. Васильєв, Е. Носенко, М. Кузнецов та інші.

Метою статті є виявлення взаємозв'язку особливостей емоційно-вольової сфери дорослих людей з вибором ними стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях.

Дослідження проводилося серед працівників НЮУ ім. Я. Мудрого, державних службовців Адміністрації Жовтневого району м. Харкова, православних волонтерів при Харківському геріатричному пансіонаті ветеранів праці (м. Харків). У дослідженні взяло участь 30 осіб віком 24 – 36 років. Діагностика проводилася з грудня 2015 року по березень 2016 року. У дослідженні дотримувалися принципи анонімності, конфіденційності. Межі статистичної достовірності коефіцієнта кореляції Пірсона – 0,46 ($p=0,01$) та 0,36 ($p=0,05$).

Емпіричне дослідження було проведене за допомогою серії психодіагностичних методик: методика діагностики копінг-механізмів Хейм Е. (E. Heim), тест Томаса – «Типи поведінки в конфлікті», методика «Оновлений Оксфордський опитувальник щастя» (ONI, Oxford Happiness Inventory), Чотирьохмодальний емоційний опитувальник Л.А. Рабинович за шкалами радість, гнів, страх, печаль, шкала тривоги Спілбергера, шкала для психологічної експрес-діагностики рівня невротизації (РН), шкала (тест-опитувальник) депресії Бека, тест «Самооцінка сили волі» Н.Н. Обо-

зова (1997), методика «Самооцінки рівня лінії» (Д.А. Богданова, С.Т. Похова).

З метою встановлення статистичних зв'язків між різними шкалами 9 тестів, а також з метою обробки результатів експерименту, отримання наочних результатів були здійснені наступні математичні перетворення:

У зв'язку з тим, що людина є інтегральною особистістю було зроблено припущення, що при вирішенні конфліктних ситуацій людина застосовує сукупність копінг-стратегій, як на когнітивному, так і на емоційному, поведінковому рівнях. Тому адаптивній стратегії за Методикою діагностики копінг-механізмів Е. Хейм (E. Heim) присвоювалось значення – 100%, відносно адаптивній – 50%, не адаптивній – 0%, потім обраховувалось середнє значення «Адапт» у відсотках.

У методиці теста Томаса – «Типи поведінки в конфлікті» є п'ять шкал – суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування. За кожною із шкал особа могла набрати від 0 до 12 балів. Отриманий опитуваним бал ділився на 12, і обраховувався відсоток, який присвоювався відповідній шкалі. Так, наприклад, Суперн (б) / 12 * 100 = Суперн (%) = Суперн, і далі за аналогією.

Показники щастя за методикою ОНІ, згідно із ключем, обраховувались за формулою: Щастя = Щастя (%) = Щастя (б) / 63 * 100.

Для шкал радість, гнів, страх, печаль при використанні Чотирьох модального емоційного опитувальника Л. А. Рабинович використовувались наступні перетворення: Радість (б) / 48 * 100 = Радість (%) = Радість.

При використанні Шкали тривоги Спілбергера були зроблені наступні перетворення. (СТ (б) – 20) / 60 * 100 = СТ (%) = СТ – рівень ситуативної тривожності у відсотках, (ОТ (б) – 20) / 60 * 100 = ОТ (%) = ОТ – рівень особистісної тривожності у відсотках.

При використанні рівня невротизації за Шкалою для психологічної експрес-діагностики рівня невротизації (РН) була введена змінна Невр, яка відповідає ймовірності наявності невротизації, і обраховувалась у відсотках згідно із ключем до вищевказаній шкалі.

При використанні Шкали (теста-опитувальника) депресії Бека була введена і використовувалась при обрахунках змінна Депр, виражена у відсотках, яка визначалась за допомогою наступної формули: Депр (%) = Депр (б) * 100 / 63.

При використанні тесту «Самооцінка сили волі», сила волі у відсотках обраховувалась за наступною формулою: Сила волі (%) * 30 / 100 = Сила волі (б). За методикою самооцінки лінії найбільш працьовита особа отримувала 1 бал, найбільш лінива – 7 балів. Була введена змінна Прац, яка відображає ступінь працьовитості у відсотках: При отриманому балі –

1, Прац = $(7 - 1) / 6 = 100\%$, при отриманому балі – 2, Прац = $(6 - 1) / 6 = 83\%$, і т.д. Лїнь = Лїнь (%) = $100 - \text{Прац}$.

Обробка статистичних даних дозволила нам зробити висновок, що емоції суттєво впливають на конструктивність або деструктивність вирішення конфліктів, яку можна оцінити за допомогою методики Е. Хейм. Високий рівень адаптивності – відповідає конструктивності, а низький рівень – деструктивності у вирішенні конфліктів. Опитувані розділилися на дві досить великі групи. До першої відносяться ті, котрим емоції допомагають у вирішенні конфліктних ситуацій, і вони використовують адаптивні стратегії на емоційному рівні, іншим, емоції заважають вирішувати конфлікти, і вони вирішують конфлікти деструктивно, використовуючи не адаптивні стратегії на емоційному рівні. Але, з іншого боку, ми дійшли до висновку, що при вирішенні конфліктних ситуацій людині також суттєво допомагають копінг-стратегії поведінки на когнітивному рівні (виявлено досить високий показник вибору відносно адаптивних стратегій – 57% опитуваних, у 23% респондентів діагностовано адаптивні стратегії), і ще у більшій мірі копінг-стратегії, які людина обирає на поведінковому рівні (досить великий відсоток використання адаптивних – 57% і відносно-адаптивних стратегій – 33%).

Це ще раз підкреслює важливу роль соціальної природи людини, у якій вищим ступенем, в якому найяскравіше проявляються взаємозв'язок між свідомістю, особистістю та діяльністю, виступає одна з форм реалізації людини як носія свідомості у повсякденній життєдіяльності – поведінка. Поведінка являє собою різновид людської діяльності. З цієї позиції визначення поведінки дав С.Л. Рубінштейн. Під поведінкою він розумів визначеним чином організовану діяльність, яка здійснює зв'язок організму з навколишнім середовищем. Поведінка у людини переважно є результатом низки усвідомлюваних дій – вчинків. Вчинки – це специфічний вид розумово-вольової дії суб'єкта, які є складовою частиною людської поведінки і специфічною формою вираження ставлення суб'єкта до оточуючого середовища [цит. за 2]. Опосередкованість вчинку суспільством виражається категорією норми. Норма – це явище суспільної свідомості у вигляді вимог, які поділяє більшість членів суспільства, які створюють оптимальні умови існування окремого індивіда з урахуванням його соціальної ролі [3].

В результаті проведеного дослідження було виявлено, що ступінь адаптивних можливостей стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях залежить від відчуття особою радості, щастя, сили волі, печалі та ситуативної тривожності:

Адапт = $7,5 + 0,94 \text{ Радість}$, $r = 0,73$.

Адапт = $- 6,7 + 1,5 \text{ Щастя}$, $r = 0,79$.

Адапт = 106 – Печаль, $r = 0,56$.

Адапт = 122 – 1,4 СТ, $r = 0,61$.

Адапт = - 52 + 1,7 Сила волі, $r = 0,62$.

Таким чином, відчуття радості, щастя, високі показники за шкалою сили волі збільшують ступінь адаптивних можливостей стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, тому радісні і щасливі люди, люди з високою силою волі мають більше можливостей позитивно вирішити конфлікт. У той же час, виявлено, що відчуття печалі та ситуативної тривожності зменшують ступінь адаптивних можливостей стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях [4].

Також, виявлено, що ті особи, які обирають копінг-стратегію «Релігійність» за методикою Е. Хейм мають кращі показники в емоційній сфері, порівняно із контрольною вибіркою. Так, особи, що обрали копінг-стратегію «Релігійність» у більшості випадків почувають себе радісними та щасливими, у них менші показники за шкалами гнів та печаль, які з точки зору православної аскетології віднесені до різновиду гріха. Також у таких осіб зафіксовані значно менші показники за шкалами ситуативної тривожності, невротизації, депресії. Можливо, цим пояснюється те, що люди, які хворіють, звертаються до релігії, у якій вони шукають розв'язання своїх проблем.

Результати дослідження показали, що опитувані поділилися на майже дві рівні групи: на тих (53%), у кого середній показник щастя і на тих (43%) у кого понижений показник щастя. Таким чином, серед опитуваних не виявлено щасливих осіб, що на думку автора може бути пов'язано із важкою соціально-політичною ситуацією в країні та відносно не задовільним економічним станом респондентів. Так, було виявлено, що рівень депресії статистично негативно корелює із рівнем радості та щастя. Чим менше показники за шкалами радість, щастя, тим вищі показники за шкалою депресії. У свою чергу виявлено, що рівень депресії статистично негативно корелює із розміром доходу на 1 особу: чим менший дохід, тим вищі показники за шкалою депресії:

Депр = 42 – 0,0088 з/п, або з/п = 4770 – 114 Депр, $r = 0,77$.

Так із отриманої функції депресії від рівня доходу слідує, що відсутність депресивних симптомів пов'язується із доходом на 1 особу більш ніж 3150 грн. в міс. Якщо дохід від 2030 грн. до 3150 у особі діагностується легка депресія, при доході від 1350 грн. до 2030 грн. – помірна депресія, виражена депресія може мати місце при доході меншому від 1350 грн. у той час, як саме майже цей рівень – 1330 грн. відповідає у січні 2016 року прожитковому мінімуму на 1 особу, з яким пов'язані у державі мінімальні соціальні гарантії – мінімальна пенсія, заробітна платня, стипендія. Таким чином, погіршення економічного становища людини при низьких

доходах (у дослідженні розподіл доходів варіювався від 500 до 3500 грн.) призводить до негативного наслідку для її здоров'я – збільшення рівня депресії.

У той же час виявлена значна кількість осіб (50% опитуваних) у яких діагностовано підвищений або високий показники радості.

Відомо, що радість визначається як активна позитивна емоція, що виражається в гарному настрої і відчутті задоволення. Радість загострює сприйнятливність до світу, дозволяє нам захоплюватися і насолоджуватися ним. Радісна людина бачить світ у його красі і гармонії, сприймає людей в їх кращих проявах. Вона схильна швидше отримувати задоволення від об'єкта, насолоджуватися ним, ніж аналізувати і критично осмислювати його. Також радість часто супроводжується відчуттям енергії і сили. Радість може бути наслідком творчого успіху, але зовсім не обов'язково йому супроводжує.

Виявлена статистично значима позитивна кореляція між радістю та станом щастя: чим частіше особа відчуває радість, тим більше у неї показник щастя. Радість = 3,7 + 1,2 Щастя, $r = 0,80$.

Компенсаторними механізмами по відношенню до низьких доходів, які викликають депресивні симптоми і зменшують відчуття радості і щастя у опитуваних виступали: задоволення від виконуваної роботи, досягнень у навчанні (опануванні знаннями), інтимні стосунки з партнером, виховання дітей (сімейне життя).

Виявлено, що гнів позитивно корелює із вибором стратегії поведінки у конфліктній ситуації як «Суперництво» Суперн = - 2,6 + Гнів, $r = 0,70$, але статистично значима кореляція «Суперництва» із ступенем адаптивних можливостей при вирішенні конфліктів не виявлена. Що може говорити про те, що суперництво може використовуватися як на шкоду так і на користь при вирішенні конфліктів в залежності від особистісного ставлення людини до сторін конфлікту. Також виявлена зони невизначеності між рівнем гніву та доходом особи, чим більше рівень гніву, тим більше дохід. Встановлена функція залежності суперництва від рівня ситуативної тривожності, печалі, страху, гніву та депресії у шестивимірному просторі: Суперн = - 1,2 СТ + 0,66 Печаль - 0,23 Страх + 1,36 Гнів - 2,1 Депр - 2.

Таким чином при високих показниках ситуативної тривожності або страху, або депресії особа не схильна користуватися суперництвом як засобом вирішення конфліктів. Суперництво викликає у особі відчуття печалі і гніву. При високих показниках гніву найбільш ймовірно, що особа вдасться до суперництва під час конфлікту.

Також виявлена обернена залежність компромісу як стратегії при вирішенні конфліктних ситуацій із гнівом Компр = 87 - 0,62 Гнів, $r = 0,54$. Чим вище рівень гніву тим менш ймовірно, що особа буде використовувати

ти стратегію компромісу. Також знайдені залежності між копінг-стратегією компромісу і рівнем ситуативної та особистісної тривожності.

Компр = 97 – СТ, $r = 0,61$, та Компр = 109 – 1,2 ОТ, $r = 0,59$.

Виявлена лінійна функція залежності компромісу як стратегії поведінки від рівня печалі, страху, ситуативної тривожності та гніву у 3-х вимірному просторі: Компр = 93 + 0,30 Печаль + 0,31 Страх – 1,23 СТ – 0,31 Гнів.

Тобто, високі показники ситуативної тривожності, гніву заважають особі обирати поведінку компромісу при вирішенні конфлікту. Печаль та страх штовхають людину до використання компромісної моделі поведінки.

Виявлені зони невизначеності між стратегіями поведінки «Уникнення», «Пристосування» та адаптивністю до вирішення конфліктів, що потребує додаткового проведення тестів. Уникнення заважає позитивному вирішенню конфліктів, а пристосування – допомагає.

Виявлена функція залежності стратегії поведінки уникнення при вирішенні конфлікту із рівнем депресії, ситуативної тривоги та страху:

Уникн = 32 + 0,57 Депр – 0,66 СТ + 0,85 Страх.

Таким чином, при депресії, відчутті страху особа схильна уникати вирішення конфліктів, а високо тривожні схильні вирішувати конфлікти, але не шляхом суперництва. В той же час виявлені зони невизначеності при співставленні стратегії уникнення із емоцією страху Уникн = 27 + 0,44 Страх, $r = 0,44$ (відчуття страху спонукає до вибору стратегії уникнення, і, навпаки, ті особи, що не уникають вирішення конфліктів, відчувають страх у меншій мірі), та емоцією радості Уникн = 72 – 0,4 Радість, $r = 0,45$ (при низьких показниках радості особа, як правило уникає вирішення конфліктів, а при високих показниках радості особа вирішує конфлікти, і як було показано, як правило адаптивно).

Виявлена функція залежності стратегії поведінки пристосування від рівня страху, депресії, ситуативної тривожності:

Прист = 84 – 0,52 Страх – 1,08 Депр + 0,21 СТ. Високі показники страху та депресії (напевно, внаслідок песимістичних, негативних суджень) заважають використовувати поведінку пристосування при конфліктній ситуації. Якщо особа не боїться, або не є депресивною, то вона в більшій мірі здатна використовувати модель пристосування до вирішення конфлікту. Ситуативна тривожність в певній мірі впливає на підвищення відсотку використання моделі пристосування.

В той же час, виявлена зона невизначеності при залежності пристосування від рівня депресії Прист = 61 – Депр, $r = 0,44$, що говорить про те, що при аналізі можливості вибору стратегії поведінки пристосування не-

обхідно враховувати декілька факторів, що обумовлено взаємним впливом емоції страху, відчуття ситуативної тривожності та рівня депресії.

При перехресному співставленні емоцій виявлені наступні закономірності: збільшення відчуття радості збільшує відчуття щастя, і зменшує відчуття печалі.

$$\text{Радість} = 3,7 + 1,2 \text{ Щастя}, r = 0,80.$$

$$\text{Радість} = 99 - 0,93 \text{ Печаль}, r = 0,66.$$

Також виявлена залежність: Щастя = - 19 + 0,94 Сила волі $r = 0,74$. У осіб з більшою силою волі, більші показники за шкалою щастя.

Печаль від'ємно корелює із силою волі та працьовитістю: чим більша сила волі і працьовитість, тим особа менш печальна, і тим ймовірно, що вона більш радісна, а чим більш вона радісна, тим краще особа вирішує конфлікти.

$$\text{Печаль} = 72 - 0,45 \text{ Прац}, r = 0,58.$$

$$\text{Печаль} = 112 - \text{Сила волі}, r = 0,69.$$

Також працьовитість зменшує відчуття страху, і ситуативної тривожності, але її внесок є незначний (до 37%).

$$\text{Страх} = 70 - 0,37 \text{ Прац}, r = 0,61.$$

$$\text{СТ} = 65 - 0,37 \text{ Прац}, r = 0,71$$

Емоція радості зменшує депресивні прояви, але її внесок складає до 30%. $\text{Депр} = 38 - 0,3 \text{ Радість}, r = 0,59$.

Також виявлені зони невизначеності у таких залежностях, як вплив сили волі на ситуативну тривожність (сила волі зменшує прояви ситуативної тривожності, внесок – до 46%), $\text{СТ} = 75 - 0,46 \text{ Сила волі}, r = 0,41$, щастя на прояв депресії (від'ємна кореляція) $\text{Депр} = 36 - 0,32 \text{ Щастя}, r = 0,45$, працьовитості на радість (із збільшенням працьовитості зростає рівень радості, при лінії – особа не радісна) $\text{Радість} = 26 + 0,47 \text{ Прац}, r = 0,42$, працьовитість на невротизацію (збільшення працьовитості впливає на зменшення відсотку ймовірності наявності невротизації, чим, можливо, можна пояснити позитивний вплив трудотерапії) $\text{Невр} = 86 - 0,39 \text{ Прац}, r = 0,41$.

Відповідно до результатів проведеного дослідження можна запропонувати наступні практичні рекомендації щодо корекційної і консультативної роботи з дорослими людьми, які мають проблеми у виборі неконструктивних стратегій в конфліктних ситуаціях.

Так було показано, що радість та щастя позитивно корелюють із ступенем адаптивних можливостей стратегій поведінки у конфліктних: чим більше відчуття радості, щастя, тим краще людина вирішує конфлікти ситуації. Таким чином, для конструктивного вирішення суперечностей особам, що звертаються до психолога, необхідно рекомендувати частіше відчувати радість, прагнути до щастя.

Так, згідно з Аргайлем, щастя це – стан переживання задоволеності життям в цілому, загальна рефлексивна оцінка людиною свого минулого і сьогодення, а також частота і інтенсивність позитивних емоцій. Також, з його точки зору, значущими для задоволеності життям в цілому, для стану щастя є такі фактори як: наявність близьких соціальних зв'язків, задоволеність роботою, здоров'ям, наявність вільного часу для дозвілля, особистісні якості (самооцінка, екстраверсія, осмисленість життя), позитивні емоції.

Тобто, для відчуття щастя у більшій мірі необхідно бути оптимістом, позитивно оцінювати свій досвід, навіть негативний, згадуючи прислів'я: «вчимось на помилках», мати більше позитивних зв'язків, як на роботі, так серед друзів та у сім'ї, реалізувати себе в подружньому житті, вихованні дітей. Слідкувати за станом свого здоров'я, вести здоровий спосіб життя, виконувати ту роботу, яка тебе задовольняє, активно відпочивати, проглядати комедії, мати відповідну самооцінку, орієнтуватись у своїх проявах назовні, знайти смисл життя. Намагатися пережити більше позитивних емоцій (радості, задоволення, гордості (якщо гордість без радості - це вже гординя), захоплення, ваблення, передчутті чогось доброго, співчуття, милосердя, ентузіазму, веселості, інтересу, мрійливості), менш вдаватися до негативних емоцій, у тому числі до печалі, так як нами виявлено статистично значимий негативний зв'язок між печалю та ступенем адаптивних можливостей при вирішенні конфліктів.

Також виявлено, що високий рівень ситуативної тривожності впливає на зменшення адаптивних можливостей при вирішенні конфліктів. Тому, для досягнення позитивної динаміки у вирішенні конфліктів необхідно домагатися зменшення рівню тривожності. Це можна досягти за допомогою підвищення самооцінки, обізнаністю як керувати собою в конкретних, найбільш хвилюючих його ситуаціях, зняттям м'язової напруги, технік релаксації.

Також виявлено, що ступінь вираженості сили волі позитивно корелює із адаптивними можливостями людини при вирішенні конфліктних ситуацій. Таким чином, особі, що звернулася до психолога із проблемою підвищеної конфліктогенності можна запропонувати вправи, тренінги для тренування сили волі [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під час проведеного дослідження, виявлено, що відчуття радості, щастя, високі показники за шкалою сили волі збільшують ступінь адаптивних можливостей стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, тому радісні і щасливі люди, люди з високою силою волі мають більше можливостей позитивно вирішити конфлікт. У той же час, виявлено, що відчуття печалі та ситуативної тривожності зменшують ступінь адаптивних можливостей страте-

гій поведінки у конфліктних ситуаціях. Виявлені зони невизначеності між стратегіями поведінки «Уникнення», «Пристосування» та адаптивністю до вирішення конфліктів, що потребує додаткового проведення тестів. Уникнення заважає позитивному вирішенню конфліктів, а пристосування – допомагає. В подальшому планується збільшити кількість досліджуваних для вирішення питань по встановленню залежностей по виявленим зонам невизначеності, дослідити вплив інших емоційних, нервово-психічних станів на вибір стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, а також дослідити вищевказані зв'язки у інших вікових категоріях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анцупов А.Я. Конфликтология: Учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. — М.: ЮНИТИ, 2000. — 551 с.
2. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П. Ильин. — СПб.: Питер, 2009. — 368 с. — (Серия «Мастера психологии»).
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. — СПб.: Питер, 2002. — 512 с.
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. — СПб.: Питер, 2001. — 752 с. — (Серия «Мастера психологии»).
5. Кузнецов М.А. Эмоциональная память / М.А. Кузнецов. — Х.: Крок, 2005. — 568 с.
6. Хомуленко Т.Б. Мотиваційні, інтелектуальні та емоційні компоненти психології ризику: віковий аспект / Т.Б. Хомуленко, Л.М.Абсалямова. — Х.: ХНПУ, 2011. — 157 с.

Надійшла до редколегії 04.04.2016